

РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Гафурова О.В.

ORCID: 0000-0002-1986-826X

Новак Т.С.

ORCID: 0000-0003-2371-3014

ЕКОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ І ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

УДК 001.102:502:338.439

Постановка проблеми. Як слушно зазначається в еколого-правовій літературі, забезпечення прав людини в умовах стрімких кліматичних змін неможливе без доступу до об'єктивної інформації. Саме вільний доступ до інформації стосовно відповідних змін є ознакою демократичної спрямованості держави [1, с. 24]. Конституція України закріплює право кожного на інформацію, яке включає в себе можливість збирати, зберігати, використовувати і поширювати будь-яку інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій розсуд (ч. 2 ст. 34) [2]. З метою забезпечення реалізації вказаного права, прийнято ряд нормативно – правових актів, серед яких основне місце займає Закон України від 2 жовтня 1992 р. «Про інформацію». Серед видів інформації, що наводяться в ньому, є інформація про стан довкілля (екологічна інформація) (ст. 10), яка включає невичерпний перелік відомостей та/або даних, у т. ч. і про стан здоров'я та безпеки людей (ст. 13). Звісно, в умовах повномасштабної війни, коли відбувається значне підвищення цін на продукти харчування з одночасним падінням доходів населення, виникає соціальний запит на доступ до інформації, яка безпосередньо пов'язана із забезпечен-

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ням продовольчої безпеки країни. Адже, саме ця інформація стосується як здоров'я населення, так і його конституційного права на життя. Так, за даними Київської школи економіки, тільки після пів року війни у зв'язку зі зростанням споживчих цін та безробіттям, доступність продуктів харчування в Україні знизилася на 15 - 43% [3]. Тобто, ситуація із доступністю продуктів харчування для більшості населення України, стала майже катастрофічною. Відповідно, не можна не погодитися з твердженням В.М. Єрмоленка, що щоденний раціон українця – це раціон виживання на межі мінімального споживання, яке може спонукати виникнення голоду. Абсолютна більшість показників споживання основних продуктів харчування перебуває або на нижній межі фізіологічного мінімуму споживання, або навіть не «дотягує» до них [4, с. 97]. Враховуючи вищезазначене, розкриття поняття «екологічна інформація» у контексті забезпечення населення інформацією про стан продовольчої безпеки країни, що безпосередньо впливає на рівень захисту екологічних прав громадян, стає особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові проблеми захисту екологічних прав громадян (у т. ч. і права на екологічну інформацію), а також питання забезпечення продовольчої безпеки, досліджувались багатьма фахівцями, серед яких Г.І.Балюк, А.П. Гетьман, В.М. Єрмоленко, І.І. Каракаш, Н.Р. Кобецька, В.В.Костицький, Т.В. Курман, Н.Р. Малишева, С.О. Лушпаєв, А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич та інші. Однак динаміка змін правового поля, нові суспільно-економічні, політичні реалії спонукають до продовження наукових пошуків у цьому напрямі.

Мета і завдання дослідження полягає у здійсненні теоретико-правового аналізу поняття «екологічна інформація» у контексті забезпечення екологічних прав громадян включаючи інформацією про стан продовольчої безпеки країни. А також, обґрунтування необхідності приведення його у відповідність із вимогами міжнародного екологічного законодавства і законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС).

Виклад основного матеріалу. У Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та до-

ступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), ратифікованій Законом України від 6 липня 1999 р., серед видів інформації, яку слід вважати екологічною, згадується і інформація про стан здоров'я та безпеки людей (п. 3 ст. 2) [5]. Аналогічна норма закріплена і в Директиві 2003/4/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 28 січня 2003 р. про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви Ради 90/313/ЄЕС» (п.1. ст.1) [6]. Як вже зазначалося вище, Закон України «Про інформацію» також містить відповідну норму. На жаль, у понятті «інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація)», яке наведене у рамковому Законі України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища», жодним чином не згадується про аналогічний вид інформації (ст. 25). При цьому, слід зазначити, що право людини на достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі або можливі фактори ризику та їхній ступінь, закріплене у Законах України від 19 листопада 1992 р. «Основи законодавства про охорону здоров'я» (ст. 6) та від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (ст. 4). На наш погляд, враховуючи вимоги міжнародного екологічного законодавства, зобов'язання нашої країни за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р., (щодо поступового наближення національного законодавства до законодавства ЄС (Додаток ХХХ), необхідно розширити визначення екологічної інформації, що міститься у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 25), передбачивши в ньому і інформацію про стан здоров'я та безпеки людей. Вказане законодавець планує зробити, прийнявши Закон України від 20 березня 2023 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля». Але цей нормативно-правовий акт набирає чин-

ності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану.

Слід зазначити, що в українському законодавстві не досить чітко розшифровується, яка саме інформація стосується стану здоров'я та безпеки людей. Вищезгаданий Закон України від 20 березня 2023 р. включає у склад такої інформації, у т. ч. і безпечність харчового ланцюга. Таким чином, йдеться про реалізацію права громадян на споживання безпечних харчових продуктів, тобто продуктів, які не справляють шкідливого впливу на здоров'я людини (ст. 1 Закону України від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів») шляхом отримання інформації про них у порядку, встановленому Законом України від 6 грудня 2018 р. «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів». Але, на наш погляд, таке інформування не охоплює всі чинники, які відбивають реальний стан забезпечення населення продуктами харчування. Вказане можливо лише, коли йдеться про стан продовольчої безпеки країни, який характеризується наступними індикаторами: 1) добова енергетична цінність раціону людини; 2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів, 3) достатність запасів зерна у державних ресурсах; 4) економічна доступність продуктів; 5) диференціація вартості харчування за соціальними групами; 6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів; 7) продовольча незалежність за окремим продуктом (Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена постановою КМУ від 5 грудня 2007 р. № 1379). Але, оприлюднення інформації щодо реального стану продовольчої безпеки в країні вже давно припинилося. Так, останній звіт про це був розміщений на сайті Міністерства економіки України за 2013 рік ...[7].

Важливо звернути увагу, що Глобальний індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index (далі - GFSI), який створює динамічну кількісну та якісну модель оцінки продовольчої безпеки 113 країн світу, побудований на основі 28 унікальних показників [8]. Серед основних індикаторів GFSI - якість та безпека (quality and safety) продуктів харчування [9]. Все це дозволяє максималь-

но врахувати фактори, які суттєво впливають не тільки на рівень забезпеченості населення продовольством, а й те, наскільки споживання харчових продуктів є збалансованим і таким, що сприяє розвитку людини. До того ж, у вітчизняній аграрно-правовій літературі неодноразово зверталася увага на необхідність включення вищевказаних критеріїв до поняття продовольчої безпеки [10, с. 114; 11, с. 17; 12, с. 7]. Враховуючи зазначене, вбачається за доцільне використати такий підхід і в українському законодавстві.

Цікаво, що згідно GFSI Україна має досить високий рівень за вищезгаданими показниками (71,3 бали із 100 можливих), завдяки високій якості білка та безпечності харчових продуктів. Країна займає 52 місце (серед 113 країн світу) і 25-е місце з 26 країн Європи [13]. Здавалось би, ситуація із забезпеченням якості і безпечності продуктів харчування є більш-менш задовільною. Але, на жаль, в умовах війни в українському законодавстві намітилися негативні тенденції, які не гарантують подальше дотримання цих показників. Наведемо лише декілька прикладів.

Насамперед, це стосується спрощення державної реєстрації засобів захисту рослин. Так, Законом України від 12 травня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперервного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану», встановлено, що під час воєнного стану та протягом 90 днів з дати його припинення або скасування, не вимагається державна реєстрація агрохімікатів ряду товарних підкатегорій (п. 1 р. І). В результаті, ці препарати можуть застосовуватися без отримання необхідної документації, яка підтверджує їх безпечність для життя і здоров'я людини, а також навколишнього природного середовища. Крім того, протягом згаданого терміну, для державної реєстрації пестицидів і агрохімікатів, у т. ч. розпочатої до набрання ним чинності, не вимагається наявність позитивного висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи (п. 1 р. І). І це, при тому, що її мета полягає у виявленні можливих небезпечних факторів у об'єктах експертизи, встановленні їх відповідності вимогам санітарного законодавства, а у разі відсутності відповідних санітарних норм - в обґрунтуванні медичних вимог щодо безпеки об'єкта для здоров'я та життя лю-

дини (ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»).

Відповідно, порушуються, принаймні два принципи державної політики у вказаній сфері. Це: пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища по відношенню до економічного ефекту від застосування пестицидів і агрохімікатів; безпечність для здоров'я людини та навколишнього природного середовища під час їх виробництва, транспортування, зберігання, випробування і застосування за умови дотримання вимог, встановлених санітарними нормами та іншими нормативно-правовими актами (ст. 3 Закону України від 2 березня 1995 р. «Про пестициди і агрохімікати»).

У цьому контексті можна згадати ще два проекти законів, зареєстрованих у ВРУ, які готуються на друге читання. Навіть поверхневий огляд вказаних законопроектів дає підстави стверджувати, що їх прийняття також впливатиме на забезпечення безпеки продуктів харчування. Перший – це проект Закону України від 5 серпня 2021 р. № 5839 «Про державне регулювання генетично інженерної діяльності та державний контроль за обігом ГМО і ГМ-продукції для забезпечення продовольчої безпеки» [14]. Зокрема, ним передбачається здійснення державної реєстрації сортів рослин, які були створені з використанням ГМ-джерела, у загальному порядку на підставі Закону України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал» (п. 6 ст. 24 проекту) з одночасним вилученням із преамбули останнього положення про те, що його дія не поширюється на обіг насіння і садивного матеріалу ГМО (рослин)» (п. 4 Прикінцевих та перехідних положень проекту). Тобто спрощується процедура державної реєстрації таких сортів рослин.

Другий – це проект Закону України від 19 грудня 2022 р. № 8290 «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва» [15]. Ним передбачено внесення змін до статті 31-1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», згідно з якими, оператори ринку мають право здійснювати обіг та використовувати

об'єкти санітарних заходів не тільки, коли вони пройшли державну реєстрацію та включені до державного реєстру об'єктів санітарних заходів, а й у випадках отримання реєстрації (визнанні безпечними) у ЄС. Відповідно, доступ на український ринок вищезазначених об'єктів значно полегшується. При цьому, вказаний процес стає практично неконтрольованим, оскільки перевірити відповідну інформацію буде неможливо. Слід звернути увагу також на зміни, які пропонуються згаданим законопроектом до статті 17 Закону України від 21 грудня 2017 р. «Про безпечність та гігієну кормів». Ними дозволяється введення в обіг кормових добавок, які складаються, містять або виготовлені з ГМО, без їх державної реєстрації, та маркування, в разі, якщо їх вміст не перевищує 0,1 % трансформаційних подій (трансформаційні події - здійснення змін генетичного матеріалу організму за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах (ст. 1 Закону України від 31 травня 2007 р. «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»). Вказане означає, що в таких кормах наявні певні зміни, які є наслідком застосування ГМО.

Висновки. Враховуючи все вищезазначене, вбачаємо за доцільне розширити визначення екологічної інформації, що міститься у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 25), передбачивши в ньому, у т. ч. , і інформацію про стан здоров'я та безпеки людей. Вона має стосуватися не лише інформації щодо безпечності харчових продуктів, а й охоплювати інформацію щодо стану продовольчої безпеки країни. Крім того, слід констатувати, що доступ населення до останньої є безпідставно обмеженим з 2013 року. Також, необхідно відмітити негативні тенденції в законодавстві, спрямовані на створення загроз як для здоров'я людей, так навколишнього природного середовища. Так, законодавець поступово спрощує вимоги до використання у процесі сільськогосподарської діяльності пестицидів і агрохімікатів, а також ГМО. До того ж створюються умови для обігу новітніх харчових продуктів, застосування при виробництві продовольства харчових добавок і ароматизаторів іноземного по-

ходження. Вказане не сприяє ані забезпеченню безпеки продуктів харчування, ані їх якості.

1. Закаль О.О., Концепція захисту кліматичних прав людини. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. Випуск 4, 2019 С. 22-25.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.08.2023).
3. Продовольча безпека в Україні за шість місяців війни. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/1page_6-Months-Food-Security_ukr_mib_final.pdf (дата звернення: 17.08.2023).
4. Yermolenko V. M., Stepasyuk L. M. Gafurova O. V. *Economic and legal aspects of ensuring food security*. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С. 93–97.
5. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 17.08.2023).
6. Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003L0004> (дата звернення: 17.08.2023).
7. Звіт про стан продовольчої безпеки у 2013 році. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47901028-8f47-4308-ab68-efffecacb4ed&title=ZvitProStanProdovolchoiBezpekiU2013-Rotsi> (дата звернення: 17.08.2023).
8. The Global Food Security Index. URL: <https://www.unccd.int/resources/knowledge-sharing-system/global-food-security-index> (дата звернення: 17.08.2023).
9. Global Food Security Index 2022. Exploring challenges and developing solutions for food security across 113 countries. URL: <https://impract.economist.com/sustainability/project/food-security-index> (дата звернення: 17.08.2023).
10. Єрмоленко В.М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: збірник наукових праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). Київ: «Обрії», 2011. С.113–119.

11. Курман Т.В. *Поняття, ознаки, основні категорії та принципи продовольчої безпеки. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / О. М. Батигіна, В. М. Жушман, В. М. Корнієнко [та ін.]; за ред.: В. Ю. Уркевича, М. В. Шульги; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: ФОП Шевченко С.О., 2013. С. 9–36.*
12. Лушпаєв С.О. *Правові засади продовольчої безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2014. 19 с*
13. *Country report: Ukraine. Global Food Security Index 2022 URL: https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/reports/Economist_Impact_GFSI_2022_Ukraine_country_report_Sep_2022.pdf (дата звернення: 17.08.2023).*
14. *Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за обігом генетично модифікованих організмів і генетично модифікованої продукції для забезпечення продовольчої безпеки: проект Закону України від 05.08.2021 р. № 5839. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5839&conv=9> (дата звернення: 17.08.2023).*
15. *Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва: проект Закону України від 19.12.2022 р. № 8290. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1581868> (дата звернення: 17.08.2023).*

Hafurova O.V., Novak T.S. Environmental information and information about the state of food security: the relationship of the concepts.

The article is devoted to the study of such an urgent issue for the modern stage of our state's existence as the legal provision of informing the population about the state of food security. As a result, a theoretical and legal analysis of the concept of «environmental information» was carried out in the context of providing the population with information about the state of food security in the country. The expediency of expanding the content of the term «environmental information» with information about the state of health and safety of people has been determined. This information should not only relate to food safety information, but also include information on the country's food security status. The corresponding amendments to the environmental legislation regarding the definition of the concept of «environmental information» as meeting the international standards of environmental information were positively evaluated. The need to include information on the quality and safety of food products in the food safety criteria is substantiated. Attention is focused on negative trends in the legal regulation of ensuring the quality and safety of food products in the conditions of war. A conclusion was made about the violation of a number of principles of state policy in the sphere of ensuring sanitary and epidemic welfare of the population due

to: simplification of state registration of plant protection products; simplification of state registration of plant varieties that were created using genetically modified sources; enabling the introduction into circulation of feed additives that consist of, contain or are made from genetically modified organisms. It has been proven that the implementation of such regulatory provisions can pose threats to both human health and the natural environment.

Keywords: environmental information; food safety; food safety indicators; right to information; ecological rights; pesticides and agrochemicals; food; health and safety of people; food quality and safety; GMO.

Гафурова О.В., Новак Т.С. Екологічна інформація і інформація про стан продовольчої безпеки: співвідношення понять

Стаття присвячена дослідженню такого нагального для сучасного етапу існування нашої держави питання, як правове забезпечення інформування населення про стан продовольчої безпеки. В результаті було здійснено теоретико-правовий аналіз поняття «екологічна інформація» у контексті забезпечення населення інформацією про стан продовольчої безпеки країни. Визначено доцільність розширення змістовного наповнення терміну «екологічна інформація» інформацією про стан здоров'я та безпеки людей. Ця інформація має стосуватися не лише інформації щодо безпечності харчових продуктів, а й охоплювати інформацію щодо стану продовольчої безпеки країни. Позитивно оцінено відповідні новели екологічного законодавства в частині визначення поняття «екологічна інформація» як такі, що відповідають міжнародним стандартам екологічної інформації. Обґрунтовано потребу включення інформації про якість та безпеку продуктів харчування до критеріїв продовольчої безпеки. Акцентовано увагу на негативних тенденціях у правовому регулюванні забезпечення якості і безпечності продуктів харчування в умовах війни. Зроблено висновок про порушення низки принципів державної політики у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення через: спрощення державної реєстрації засобів захисту рослин; спрощення державної реєстрації сортів рослин, які були створені з використанням ГМ-джерела; надання можливості введення в обіг кормових добавок, які складаються, містять або виготовлені з ГМО. Доведено, що реалізація таких нормативних положень може створювати загрози як для здоров'я людей, так навколишнього природного середовища.

Ключові слова: екологічна інформація; продовольча безпека; індикатори продовольчої безпеки; екологічні права; право на інформацію; пестициди і агрохімікати; продукти харчування; здоров'я та безпека людей; якість та безпека продуктів харчування; ГМО.